

Pepijn de Groot & Maria van Leeuwen

Wie schrijft een nieuw Nederlands narratief?

Interview met Karin Amatmoekrim

Foto: Willem van den Heuvel.

Culturele canonvorming wordt beschouwd als instrument voor nationale verbinding. Neem de leeslijst. Een lijst van Nederlandstalige boeken waar middelbare scholieren er een aantal van moeten lezen. Maar betekent ‘Nederlandstalig’ ook ‘Nederlands’? Mag een Surinaams-Nederlandse schrijver zich evengoed uitlaten over kwesties van ‘Nederlandse identiteit’ als een witte Nederlandse auteur? Naar wie wordt geluisterd? Vooyo spreekt met de Surinaams-Nederlandse schrijver en letterkundige Karin Amatmoekrim (1976). Zij mengt zich in publieke debatten over culturele toe-eigening (cultural appropriation) en legt tegenstrijdigheden bloot in de manieren waarop ‘literaire kwaliteit’ in Nederland wordt toegekend. Momenteel werkt zij als buitenpromovenda aan haar proefschrift. In het promotieonderzoek staat het leven en werk van de Surinaams-Nederlandse schrijver, journalist en programmamaker Anil Ramdas centraal. Ramdas (1958-2012) leverde een rijke voedingsbodem voor zelfkritiek op de Nederlandse samenleving. Een aantal van zijn toonaangevende essays werd in 2017 gebundeld onder de programmatische titel Ik had me de wereld anders voorgesteld (verschenen bij Uitgeverij Querido).

Wat genrebeoefening betreft heb je van alles gedaan de afgelopen jaren. Behalve romans heb je een Suske en Wiske geschreven in 2016, je hebt meegewerkt aan het prentenboek *Tori* van Brian Elstak (2017) en begin 2018 werd je *De Correspondent* 'Verzwegen Geschiedenis'. Nu ben je begonnen aan je proefschrift: een biografie van Anil Ramdas. Hoe ben je ertoe gekomen te gaan promoveren?

Ik was in Oxford uitgenodigd om te praten over mijn fictie, op een jubileumseminar van *Callaloo*, een Amerikaans wetenschappelijk tijdschrift dat gericht is op zwarte literatuur in de diaspora. De hele week bezocht ik lezingen en die waren mateloos interessant. Ik vind het boeiende aan zwarte literatuur dat er altijd politiek mee verweven is.

Tijdens dat bezoek aan Oxford dacht ik: 'Toch maar eens kijken of ik hier iets mee kan gaan doen.' Na mijn afstuderen ben ik snel gedebuteerd als romanschrijver en heb ik niet de tijd gehad om mijn tanden te zetten in een academisch onderwerp.

In de academische wereld buiten Nederland is er veel interesse in de postkoloniale literaire traditie in Nederland. Hier wordt daar een beetje op neergekeken: 'Oh, ben je weer met een zwart onderwerp bezig...' Alsof literatuur die voortkomt uit onze koloniale geschiedenis per definitie minderwaardig is ten opzichte van de witte, West-Europese literatuur. Zelf heb ik mijn vorming als gymnasiast en neerlandicus gehad in Nederland, waardoor die negatieve denkbeelden toch in je bloed zijn gaan zitten. Pas in Oxford merkte ik dat er op hoog niveau onderzoek wordt gedaan naar die literatuur. Dus toen dacht ik: 'Fuck it, ik ga het ook gewoon doen!'

Waarom promoveren op Ramdas?

Ik heb heel veel vragen, daar komt het op neer. Anil zat al in mijn eerste onderzoeksvoorstel, samen met ongeveer 34 andere onderwerpen. Ik vertelde erover aan mijn uitgever Mai Spijkers (van Uitgeverij Prometheus, red.) en hij zei: 'Eigenlijk komt alles wat je je afvraagt samen in het werk van Anil Ramdas. Waarom schrijf je niet zijn biografie?' Dat stelde ik voor aan Yra van Dijk, mijn promotor, en zij was gelijk enthousiast. Daarnaast wilde ik het werk van Anil ook in een internationale context plaatsen. Voor dat deel van het onderzoek heb ik een *visiting fellowship* aan Oxford gekregen. Daar werkt mijn copromotor Elleke Boehmer, ook.

Het is trouwens een mooie bijkomstigheid dat ik Anil nauwelijks gekend heb. Die afstand is prettig om te hebben als biograaf.

Was je al wel bekend met zijn werk?

Ik kende hem van naam, maar had me niet erg in zijn werk verdiept. Ik stond onder invloed van mijn omgeving: Anil werd door veel Surinamers gewantrouwd vanwege zijn kritiek op de eigen groep.

Als je ziet hoe hij zich opstelde op televisie is die haat wel te verklaren: is er eindelijk iemand uit een minderheidsgroep die op tv furore maakt en dan zet 'ie je te kakken. Terwijl je als Surinamer al alleen in het nieuws komt vanwege werkloosheid en alleenstaande moeders. Je wordt constant geschopt en die ene gast uit de groep die succes

heeft, zegt publiekelijk: ‘Julie Surinamers zijn nog dom ook.’ Natuurlijk valt dat ver-keerd! Vooral in het begin van zijn schrijverschap leek Anil zijn migratie naar Nederland als groei te zien, als iets achterlaten wat minderwaardig is.

Over zijn continent van bestemming was hij een stuk lovender.

Anil heeft altijd vrij expliciet gezegd dat de westerse beschaving beter is dan andere, dankzij de inherente zelfkritiek. Maar hoe meer mensen als Geert Wilders de ruimte kregen in Nederland, hoe meer Anil riep: ‘Waar is die zelfkritiek nou?’ Toen kwam hij met dat polemische stuk bij *deBuren* over de PVV en *white trash*¹ – daar werd hij, onder andere door Joost Zwagerman, flink op afgerekend.²

Daar zit iets interessants: Anil werd gevierd toen hij kritiek leverde op de Surinaamse cultuur én toen hij kritiek uitte op de plek van de islam in de Europese cultuur. Op het moment dat hij zei: ‘Hé Nederland, kijk eens in je *eigen* achtertuin’, werd er niet naar hem geluisterd.

‘Anil werd gevierd toen hij kritiek leverde op de Surinaamse cultuur én toen hij kritiek uitte op de plek van de islam in de Europese cultuur. Op het moment dat hij zei: “Hé Nederland, kijk eens in je eigen achtertuin”, werd er niet naar hem geluisterd.’

Vond zijn gedachtegoed over de Nederlandse samenleving zo weinig ingang?

Nou, opvallend is dat veel punten uit het essay ‘Het multiculturele drama’³ van Paul Scheffer allemaal al eens gemaakt waren door Anil. Dat Anil hem de aanleiding heeft gegeven voor ‘Het multiculturele drama’ heeft Scheffer ook tegen me gezegd toen ik hem interviewde voor mijn research. En dát essay heeft alles veranderd, het is nog altijd een referentiepunt in het publieke debat. Dat is interessant, want het werpt de vraag op naar wie er wordt geluisterd.

Ramdas schreef, net als jij, in diverse genres. Behalve essays en columns wilde hij een Grote Roman schrijven – literatuurlijk liefhebber die hij was. In zijn stukken gaat het dan ook vaak over de zeggingskracht van cultuur en literatuur. In het essay ‘Antiracisme’ schrijft hij: ‘Cultuur en politiek zijn verschillende levensterreinen. Cultuur is een persoonlijke aangelegenheid, politiek een

1 ‘Het culturele drama’ (2010) is te lezen via <https://www.deburen.eu/magazine/759/het-culturele-drama>.

2 Een samenvatting van deze polemieken is te lezen via <https://www.deburen.eu/magazine/845/ramdas-tegen-zwagerman-een-fittie-op-niveau>.

3 Het essay van Scheffer, gepubliceerd in *NRC Handelsblad* van 29 januari 2000, is online te raadplegen op <http://retro.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html>.

openbare.⁴ Hoe kijk jij daar tegenaan? Jij lijkt in publieke optredens juist te stellen dat literatuur en politiek niet los van elkaar te zien zijn.

Met Anil ben ik het in theorie eens: politiek en cultuur zouden gescheiden móeten zijn. Tegelijkertijd ben ik me ervan bewust dat wat je maakt op een apolitieke, neutrale plek – de plek waar het geschrevene tot stand komt – in een politieke wereld landt en langs politieke lijnen wordt geïnterpreteerd.

Vasthouden aan de abstractie van apolitieke literatuur is een ontkennen van de werkelijkheid. Als die maakplek niet neutraal zou zijn, krijg je dwingende, lelijke verhalen. Over de plek waar het landt, en hoe het landt, spreek ik me uit.

Het is heel fijn voor de witte meerderheid om de gedachte van neutrale, apolitieke kunst te beschermen. Zolang jij tot die bevoordeelde groep behoort, kun je die plek bombarderen tot de meest objectieve in de wereld, vrij van vooroordelen. De mensen die in dat literaire domein over racisme beginnen, worden gezien als problematisch.

Zoals jij, met je stellingname over *cultural appropriation*.

Mijn stellingname in discussies over culturele toe-eigening hebben niet zozeer met het literaire werk zelf te maken, maar met het systeem waarbinnen het wordt geproduceerd en ontvangen. Daarover debatteren is belangrijk omdat het leidt tot het betwisten van vermeende vanzelfsprekendheden.

Er wordt vaak beweerd: de schrijver mag zich alles toe-eigenen en als dát niet mag, dan heeft literatuur geen zin meer. Dat is niet het punt van deze discussie. Punt van discussie is: wiens verhalen worden verteld door wie? Wat accepteren wij, deelnemers in het culturele veld, daarin? Op welke manier vertel je een verhaal dat niet het jouwe is? Als een witte schrijver over een zwart personage heeft geschreven en daarover op de vingers wordt getikt door zwarte mensen, is het een slechte schrijver. Dat zegt niks over wat mag en niet mag, het zegt iets over schrijftalent – je brengt andermans verhaal niet goed over.

Als we zulke debatten niet hadden gevoerd en niet blijven voeren dan waren er nu alleen maar witte, mannelijke schrijvers die bordkartonnen vrouwelijke personages opvoeren. Sletterig of dienend. Zoals veertig jaar geleden – al is dat nu natuurlijk nóg een beetje zo.

Op de plek waar je schrijft mag niemand komen en mag je alles zelf weten. Maar, dan moet je als het boek uitkomt niet klagen als mensen uit de groep die je hebt beschreven, zeggen: ‘Dat heb je niet zo tof gedaan.’

Wanneer is bij jou dat moment van bewustwording gekomen?

In de inleiding bij mijn tweede roman gebruikte ik ‘dresnegers’: een historische term

4 Het artikel ‘De tijd van anti-racisme is voorbij’ werd geplaatst in *De Volkskrant* van 7 maart 1992. Het is onder de titel ‘Antiracisme’ opgenomen in de bundel *De papegaai, de stier en de klimmende bougainvillea* (1992: 209-216) en is te lezen via http://www.dbnl.org/tekst/ramdoo01pape01_01/ramdoo01pape01_01_0018.php.

voor slaven van Afrikaanse afkomst. Toen ik geïnterviewd werd op een Surinaamse radiozender belden er mensen in. 'Hoe durf je het woord neger zo te gebruiken!' Ik was verbijsterd: het is een historische term en ik heb toch ook zwart bloed? Maar ik werd gezien als Javaan en dat maakte mijn gebruik van die term problematisch. Dankzij dat soort situaties voel ik me niet aangetast in mijn schrijversvrijheid, maar ik denk sindsdien wel na: ben ik voldoende toegerust om me deze blik eigen te maken?

Zulke momenten van bewustwording komen vaker voor. Een vriend wees me eens op mijn gebruik van het woord homo. Mijn reflex was dezelfde als die van mensen die het woord neger gebruiken: 'Nou ja, ik bedoel er toch niks mee? Je kent me toch?' Meteen in de verdediging. Na nagedacht te hebben, dacht ik: 'Je hebt gelijk, wie ben ik om voor jou te bepalen dat het niet kwetsend hoeft te zijn als ik niet op jouw plek zit?'

Dat is het hele eieren eten in zulke discussies. Ik snap niet dat wit Nederland wil bepalen dat termen als 'neger' niet kwetsend zijn. Het is jouw beurt om te luisteren, dat is moeilijk als je altijd op de plek van de bepaler hebt gezeten.

In een publiekslezing over de verschijning van *Witte onschuld* gaat Gloria Wekker in op de receptie van de eerdere, Engelstalige uitgave van dat werk. Ze vergelijkt het met de receptie van *Alledaags racisme* van Philomena Essed uit 1984.⁵ Het lijkt moeilijk om progressie te boeken in het racismedebat in Nederland. Zou het werk van Ramdas, en misschien jouw biografie, dat debat vooruit kunnen helpen?

Mijn onderzoeksvraag is: wat zegt de receptie van het werk van Anil over het politiek-culturele klimaat van Nederland tussen 1985 en 2012? In die jaren publiceerde Anil en maakte Nederland een ingrijpende omwenteling door. Anil heeft zich nooit ingelaten met het antiracisme of met activistische groeperingen, maar de studies van Essed en Wekker leggen wel iets bloot dat bruikbaar is voor de context van Anils werk. Als het waar is dat er zoiets bestaat als geïnstitutionaliseerd racisme, heeft dat dan ook invloed op de receptie of de interpretatie van zijn werk? De theorieën van Essed en Wekker over multiculturele samenlevingen kunnen ook licht werpen op het veranderende klimaat waarin Anil publiceerde, met de verschuiving naar rechts en de opmars van het populisme.

Receptieonderzoek kan in dat opzicht interessante inzichten bieden. Als je bijvoorbeeld kijkt naar hoe mensen nu op Sylvana Simons reageren. Weldenkende mensen. Ik heb Sylvana nooit iets horen zeggen wat de woede rechtvaardigt die zij over zich heen krijgt. Dan wordt er gezegd: 'De boodschap snappen we, maar het gaat om de manier waarop.' Dat was het argument van haar tegenstanders toen zij Martin Simek in DWDD vroeg waarom hij het woord 'zwartjes' gebruikte toen hij over vluchtelingen in Italië sprak. Dat is toch een legitieme vraag? Dat dat zoveel woede oproept,

5 Deze lezing werd op 14 januari 2018 gehouden in Vereniging Ons Suriname/The Black Archives en is terug te kijken via <https://www.facebook.com/TheBlackArchives1/videos/211679039378777/>

betekent dat er verschillende opvattingen bestaan over de manier waarop een onwelgevallige boodschap gebracht zou moeten worden. En het werpt vragen op over wie die boodschap mag brengen, en wie niet.

Wat ook interessant is: Anil publiceerde in een tijd waarin er minder gekleurde publicisten waren dan nu. Als je de enige, of één van de weinige, kleurlingen in je vakgebied bent en je ervaart geen ruggensteun als je iets kritisch zegt, is het wankelen misschien onvermijdelijk. Aan de andere kant: het nergens bijhoren is wel een positie die Anil omarmde. Die dynamiek, die tegenstrijdigheid, dat vind ik interessant.

Waar kwam die isoleringsdrang van Ramdas volgens jou vandaan?

In een gesprek met Arie Boomsma, opgenomen in de bundeling *De man en zijn lichaam* (2010), wordt de isoleringsdrang verbonden aan zijn lichamelijke zelfbeeld. Anil vertelt in het interview over zijn fysieke kenmerken: zijn beperkte lengte en smalle schouders. Hij vertelt dat zijn kinderen hem maar één keer in zijn ondergoed hebben gezien, namelijk toen ze gingen zwemmen. Dat hij seks had met het licht uit en daarna direct zijn kleren aantrok. Dat hij als kleintje in elkaar werd geslagen in Paramaribo. Dan klom hij in een boom – dat kon hij heel goed – en keek hij van boven naar de anderen die voetballen of meisjes versierden. Die blik van bovenaf, het denken over en beschouwen van de wereld, is zo bezien beïnvloed door zijn relatie tot zijn lichaam.

Ik denk dat het isolement een hele goede plek is om naar de wereld te kijken. Het losstaan van de dingen is eenzaam, maar volgens mij zat het Anil niet echt dwars. Je weet dat jouw ideeën misschien geen plek meer vinden op de nieuwe bestemming. De ideeën die je als migrant opdoet, zorgen er ook voor dat er ‘thuis’ geen connectie meer mogelijk is. Dat betekent dat je voortdurend ideeën tegen het licht houdt. Misschien wist Anil altijd al dat hij geen Nederlander zou worden.

Ramdas noemde beschaving een punt aan de horizon: je beweegt ernaartoe, maar zult het nooit bereiken. Hoe kijk jij daar tegenaan?

Kijk naar de geschiedenis en je ziet dat we die horizon nooit zullen bereiken. We denken in een ontwikkeling van groei en beschaving te zitten. Dat werpt z’n vruchten af: meer gelijke rechten, de mogelijkheid van langer leven. Maar excessen van geweld zijn niet uit te bannen en die gaan gepaard met racisme: het wordt gebotvierd op een groep waar de dominante groep niet op zit te wachten.

Maar, het gaat erom in hoeverre we toegeven aan onze racistische inslag. De laatste jaren is dat dunne laagje beschaving, waar Anil zo op hoopte, er wel vanaf. Als we de vorm verliezen wordt het niet alleen lelijk maar ook gevaarlijk: wat houdt een mens nog tegen als je je niet meer schaamt voor je racistische opvattingen?

Kunnen cultuurproducten naar jouw idee een rol spelen in het beslechten van de spanningen tussen zwart en wit?

Ha, daar ben ik minder optimistisch over. Er gaan niet meer mensen boeken lezen. Ik denk wel dat het helpt, lezen. Een boek vraagt dat je je verplaatst in iemand anders –

dat is al meteen iets wat we kunnen gebruiken in de omgang. Maar de dagelijkse praktijk is voorlopig dwingender dan een boek.

Stel: jij moet je moeder gaan verzorgen wegens bezuinigingen in de zorg. Wie krijgt dan de schuld? Nooit de mensen die hoog en droog zitten, altijd de groep waar je last van hebt op straat – omdat ze hangjongeren hebben en een taal spreken die je niet herkent. Dat is de realiteit en die is dwingender dan wat men in een roman leest. Ik maak me daarom geen illusies over de zeggingskracht van de roman.

De rol van intellectuelen – kunstenaars, politici, wetenschappers – is om mensen eraan te herinneren wat de bedoeling is van ons samenzijn. Wij hebben in onze ivoeren torens wel de ruimte, rust en luxe om ons te verdiepen voorbij superpersoonlijke kwetsuren.

Je gaat je proefschrift schrijven in het Nederlands. Welk publiek wil je bereiken?

Ik wil in eerste instantie een Nederlands publiek aanspreken. Nederland is ook getuige geweest van Anils neergang: hoe hij op tv afzakte van *golden boy* naar dronkenlap. Het veld van de Nederlandse media speelt daarin een grote rol. Ik spreek voor de biografie dan ook veel mensen met een belangrijke positie in dat veld: Sjoerd de Jong (ombudsman van NRC *Handelsblad*), Stephan Sanders, Abram de Swaan, Paul Scheffer. Behalve dat mijn biografie veel zegt over Anil, gaat het zo ook iets laten zien van intellectueel, opiniebepalend Nederland.

‘In een biografie moet alles getoond worden. Als de lezer aan het einde van een boek denkt: wat een fantastisch, flawless persoon, zou dat idioot zijn.’

In romans heb je geschreven over Anton de Kom (*De man van veel*, 2013) en je vader Eric Lie (*Tenzij de vader*, 2016): allebei mannen die in Suriname in hoog aanzien staan. In de documentaire over het schrijven van *Tenzij de vader*⁶ zeg je dat je ‘op zoek gaat naar de rafelranden van zijn karakter’. Dat is je in het geval van De Kom niet in dank afgenomen – zijn kinderen distantieerden zich van je boek met een advertentie in het Surinaamse dagblad *De Ware Tijd*. Vrees je voor een *backlash* als je de rafelranden van Ramdas’ karakter belicht? Ik ga ook zeker die rafelranden belichten; de lezer moet het complete beeld van Anil krijgen. In een biografie moet alles getoond worden. Als de lezer aan het einde van een boek denkt: wat een fantastisch, *flawless* persoon, zou dat idioot zijn.

Ik ben niet geïnteresseerd in gelikte personen, in die rafelranden tonen mensen karakter. De roman over De Kom kwam voort uit verwondering over het – amper

6 Het Uur van de Wolf, *De jacht op mijn vader* (11 mei 2017), is terug te kijken via https://www.npo.nl/het-uur-van-de-wolf-de-jacht-op-mijn-vader/11-05-2017/VPWON_1257557.

gedocumenteerde – feit dat hij drie maanden in een gesloten inrichting had gezeten. Dat iemand die zo veel klappen heeft gekregen een keertje knapt, maakt hem menselijk.

Als zijn familie dan boos wordt, snap ik dat. Ik vond het ondanks dat niet minder moeilijk. Als ouder van twee kinderen vind ik het, in het geval van Anil, moeilijk om na te denken over de pijn die kinderen van een zelfmoordenaar moeten ervaren. Als ik dat met een biografie weer oprakel, zou ik dat vervelend vinden. Ik houd het in mijn achterhoofd, maar ik kan daar als schrijver geen rekening mee houden. Het moet een compleet beeld van de mens en de schrijver Anil Ramdas geven, anders is het geen goede biografie.

Waarom zouden mensen straks je proefschrift moeten lezen? Wat is de actualiteit van Ramdas?

Mijn doel is om, door naar zijn leven te kijken, meer inzicht te krijgen in het recente verleden van Nederland. Hoe zijn we geworden wie we zijn, hoe zijn we op dit punt gekomen?

Daar zei Paul Scheffer iets boeiends over toen ik hem sprak voor mijn research. ‘Moet het niet gaan om wat we allemaal kunnen bijdragen, in plaats van denken in kampen-binnen-Nederland? Is er nog een narratief dat we samen kunnen vormen, een verhaal waar we allemaal in kunnen geloven? Is er nog iets wat wij als Nederlandse samenleving samen willen vertellen aan elkaar?’ Ik denk dat Anil daar inspirerend bij kan zijn.

Hij was ontzettend betrokken bij Nederland, en altijd vanuit het idee om dit land beter te maken. Om de kernwaarden die hij herkende in de Nederlandse cultuur hoog te houden en te beschermen, (zelf)kritiek voorop. Ik denk dat we samen daarnaartoe moeten werken. En ik denk dat mijn biografie een bijdrage is aan dat verbindende narratief. Misschien is dat ambitieus, maar ik ga het wel proberen.